

Nyomdászatunk

nagyjai

Nyomdai Művészet Barátai kiadása · Budapest 1943

II. kiadás

NOVÁK LÁSZLÓ 1873—1942

A mi apostolunk

Levelet hozott a posta. A levélben arra kaptam megbízást, hogy *Novák Lászlóról*, a továbbképző tanfolyamok néhai megszervezőjéről és vezetőjéről, az egyesületi szakkönyvtár egyik megalapítójáról — írjak valami kis előadást. No, gondoltam, ez éppen nekem való feladat; elfogadtam hát a megbízást. Annál is inkább, mert azzal környékezett meg a levél írója, hogy én bizonyára mindent tudok az illusztris kollégáról, hiszen még az esküvőjén is ott voltam — tanú alakjában ...

Hát ez igaz; tudniillik az utóbbi szereplés. Megjegyzem: magam sem tudom, hogyan jutottam ehhez a megtiszteltetéshez. Úgy csöppentem bele, mint Pilátus a Credo-ba. Egy szép napon arra kért — csak úgy munka közben — Nóvák László, hogy jöjjek el holnap az anyakönyvvezetőhöz, mert ő házasságot fog kötni. Én leszek az egyik tanú. (A másik tanú Bán Imre volt, az Egri Részvénytömör mostani igazgatója.) Mit tehettem? Elmentem. Aláírtam a nevezetes okmányt: ennyi volt az egész. Csinál az ember néha ilyen bolondságot...

Hát bizony ez már régen volt. Talán igaz sem volt. De valami mégis csak lehetett, mert — íme — évtizedek múlva is kísért, mint ok arra, hogy vállaljam Nóvák kollégám emlékét felidézni és megrögzíteni.

A legtöbb ember abban a téves felfogásban él, hogyha valaki egy-két rossz cikket elkövet, hát csak elő kell vennie a pennát és papirost s azután csak úgy folyik a tintatartóból a sok tudomány, vagy amit szeretne megírni.

Magam is így voltam vele. Az elhatározás és a szolgálatkészség megvolt bennem az írásra. Már ott tartottam, hogy nekifogok a munkának. Igen ám, de hogyis kezdjek hozzá? Nóvák László nem volt sem szakszervezeti, sem politikai vezér, még csak kimagaslóbb szervezeti tényező sem. Nem kereste a nyilvános szereplés lehetőségeit. Csendes, halk, szerény munkása volt a könyvnyomtatás mesterségének. Sohasem törekedett a fórumra. Az ő világa — mint barlangkutatónak a feltáratlan mélységek — a szellem, a nyelv, a betűk világa volt; a nyelv sejtelmességében, a betűk titokzatosságában rejlő szépségek utáni búvárkodás, a helyesírás tökéletesítése utáni áhítatos vágyakozás volt az eleme, hogy azután a feltárt lehetőségeket, a szerzett tudást, fáradhatatlan munkásságának eredményét mindenkivel, a könyvnyomtatás munkásainak mindegyikével megoszthassa és azok között terjeszthesse.

De ezek mind olyan dolgok, miket előttem már mások elmondtak és megírtak. Mit mondhatok én? Mi maradt hát nekem? Hogy jól ismertem és hogy — valamennyire — kortársak is vagyunk? ... Igaz. De mit segít ez? Úgy vagyok vele, hogy — miután valószínűen újat, szépet és érdekeset várnak tőlem — be kell vallanom, hogy amit élete folyása-

ból mint „érdekeset” el lehetne mondani, nem írhatom m amit pedig megírhatok, az talán nem érdekes ...

*

1896-ban találkoztam vele először. Akkor jöttem haza külföldi vándorlásomról. Zaka Lajos protezsált be Pusztaihoz, a Pallas művezetőjéhez, azzal, hogy — ha kell neki — felhasználhat a Magyar Nyomdászatnál is mint cikkíró. Pusztai Ferenc volt a Magyar Nyomdászat című szaklap szerkesztője. Ez volt az első eset életemben, hogy írásom révén hozzájutottam valamihez.

Beléptem a Pallasba. Wohl Kornél, az akkori „macher”, számolásba állított a Szabadalmi Közlönyhöz. Bizony sovány kondíció volt. Tizenhatra kompressz garmond sorokat szedni, kimenet csak minden 80—100-adik sor után: nagyon rá kellett húzni, ha — az akkori minimum mellett — 16 forintot össze akartam hozni. De nem tartott sokáig. Wohl rövidesen beültetett a korrektorok közé. Nóvák Lászlóval szemközt kerültem, ő akkor a Pallas Lexikonának volt a korrektora. Ezt a korrektorságot nem szabad úgy elképzelni, mint ahogy a korrektort általában látjuk: egyszerű hibaböngésznek. Nóvák László olyan felülvizsgáló korrektor volt, egyben revizor is, aki az íveket nyomtatás alá bocsátotta. Mert a Lexikon mellett többen voltunk korrektorok: Wenczel Gusztáv, Simonovics Kornél, Szemerey Géza és az én csekélységem. Mi kézirat szerint olvastuk a levonatokat, Nóvák azután a már átolvasott hasábokat átnézte s csak az általa szignált hasábok kerültek ki a szedőhöz.

Hát, persze, ez nem ment csak úgy, szó nélkül. Novák elkezdte a „hozá beosztott” kollégákat kioktatni: a saját-

ságos lexikonhelyesírásra, amely abban különbözött a bevett szabályoktól, hogy egyes kérdésekben fittyet hányt az Akadémiának, figyelmen kívül hagyta a különböző írói elgondolásokat — a Wlassics-féle iskolai helyesírás akkor még a jövő méhében pihent — és ment a saját maga útján. Aztán felhívta a kollégák figyelmét az írók — a Lexikon munkatársainak — szokásaira, a sokféle kéziratra; hogy „ne ugorjunk be”, bárki bármit ír is: az egyöntetűségekre kell vigyázni. Hová jutna a Lexikon, ha minden író — volt a Lexikonnak vagy kétszáz munkatársa — a saját maga alkotott helyesírását erőszakolná keresztül.

Mindezt a legszebb, a legbarátságosabb hangnemben, a legkollégialisabb modorban cselekedte. Nem törődött azzal, hogy a korrektúraolvasás mennyi időt vesz igénybe; azt sem bánta, ha a szedőnek újra kellett szedni valamelyik cikket — fontosabb volt a Lexikon helyesírásának az egyöntetűsége. Sokszor órák hosszat vitatkozott a Lexikon szerkesztőjével, dr. Bokor Józseffel, egy-egy nyelvészeti kérdésen, szóösszetételen, magyartalanságon, helytelen idézeten. Olyan élénk emlékezőtehetsége volt, hogy visszaemlékezett a Lexikon előbbi köteteiben közöltekre s ráolvasta a szerkesztőre, hogy ebben vagy abban a kötetben ez vagy az másképpen van megírva. Elismert nyelvtudósok, köztük nem kisebb egyéniség mint Simonyi Zsigmond vagy Gyulai Pál, szívesen és méltánylással beszéltek már akkor Nóvák László nyelvtudásáról; a Lexikon szerkesztője pedig fontos nyelvészeti kérdésekben mindig megkérdezte Nóvák Lászlót, hogy mi az ő véleménye.

Talán innen az a jóindulat, amellyel Simonyi Zsigmond megemlékezett a korrektorokról, amikor ezt mondta egy

akadémiai előadásában: „.....nem tagadhatni, hogy az embernek helyesírását műveltsége fokmérőjének tekintik általában ... ámbár vannak kivételek . . . Mert köztünk élő jeles írókat tudnánk megnevezni, kiknek kézírata a korrektor javításai nélkül nem is kerülhetne a nyilvánosság elé...”

Nóvák László volt egyike azoknak a korrektoroknak, akiknek még módjuk volt a helyesírást, a magyar nyelv *nyelvi* szempontjait és szabályait a nyomdai korrektúrában is érvényre juttatni. Azóta bizony fordult egyet-kettőt a világ. Ma már máskép fúj a szél, máskép szól a nóta, más a tempó; ae egyedüli vezér eszme a — rohanás. Az irodalomban is, a könyvnyomtatás terén is. Az írók egyike-másika virtust csinál abból, hogy szóficamodásokkal rontja a magyar nyelv zengzetességét és szépségét, a nyomdász pedig nem ér rá ... hajtja az üzleti spekuláció.

Magyar nyelv, helyesírás, a nyomdatermék szakszerű, ízléses kiállítása .., szinte utópia. Néhány fanatikus ábrándkepe, mely után — mint lidércfény után az eltévedt bolyongó — nagy-nagy elszántsággal szalad.

Ilyen fanatikusa volt a magyar könyvnyomtatásnak Nóvák László, aki kora ifjúságától ennek a célnak szentelte magát. Tanult és tanított. Tanult megfeszített szorgalommal: a szakmához tartozó dolgokat és nyelveket; bújta a külföldi szakirodalmat. Amit tanult, közölte kollégáival, a tanulni vágyó nyomdai munkásokkal, hogy majdan azok az ő nyomdokaiba lépve, folytassák, ahol ő elhagyta. Szakismeretekben és szakmai tanácsokban kiapadhatatlan tárháza volt a szakkultúrának.

Szinte fizikai fájdalmat érzett, ha valamelyik nyomtatványon rosszul avagy felületesen alkalmazott írásjeleket

latolt! Képes volt órák hosszáig magyarázni az egyes jelek jelentőségét.

Az írásjelek — tanítása szerint — az olvasásban azt a szerepet töltik be, amit a beszédben az arcjáték. Amint az ember arcáról beszéd közben leolvasható annak belső érzése; ahogy szemének csillogásából kiviláglik szeretete, gyűlölete; haragos, jókedvű, bosszús vagy meglegedett volta; ahogy az őszinteséget, ravaszságot, kíváncsiságot, barátságot meg lehet állapítani a beszélő arcvonásaiból; ahogy tud valaki visszataszító vagy megnyerő arcot csinálni beszéd közben — sokszor akarata ellenére is —, úgy az olvasó olvasás közben az írásjelek segítségével el tud mélyedni a könyv tartalmában. A regény alakjai megelevenednek előtte, szinte látja őket beszélni. Egy-egy kérdőjel, felkiáltójel, hiány- vagy gondolatjel odavarázsolja a regény hőseit vagy epizód-alakjait szeme elé, látja azok arcjátékát, fintorait, mosolyát; hallani véli gúnyos vagy alázatos szavait; látja a virágos tájat, napragyogást, holdvilágot; hallja a vihar zúgását, a vízesés moraját, az erdő fainak susogását... A helyesen alkalmazott írásjelek könnyebbé, jobban megérthetőbbé teszik a tudományos könyveket, még tán azokat is, melyekhez egyébként az ember egyáltalán hajlandóságot nem érez ...

Ezzel szemben az írásjelek hiánya vagy helytelen alkalmazása mennyi zavarra adhat okot! És mennyi félreértés, kellemetlenség, értelmetlenség adódik az írásjelek jelentőségének alábecsülése esetén. Értékét, célját, zamatát, élvezhetőségét veszíti a nyomdatermék: könyv, újságcikk, körlevél, röplap, falragasz, ha az írásjelekre a nyomdász nem fektet súlyt.

Ki ne emlékezne vissza egyes adomákra az írásjelek elmaradása folytán keletkezett kétértelműségekről? A hagyomány szerint János esztergomi érsek pl. ezt a kétértelmű választ írta Bánk bánnak: „A királynét meggyilkolni nem kell félni jó ha mindnyájan beleegyeznek én nem ellenzem...”

Milyen tragikus vége lett annak, hogy az írásból elmaradtak vesszők!...

Mennyit tudott erről a témáról Nóvák László beszélni. Kifogyhatatlan volt a magyarázatokban. Az egyébként szófukar és nagyon szerény ember ilyenkor tűzbe jött és magyarázott. Jaj volt annak, akit ily megszállt pillanataiban „megfogott”. Nemcsak az egyszerű nyelvtani szabályokat akarta vele megértetni, hanem azon túlmenően, valóságos filozófiai előadást tartott az írásjelek különböző hatásáról. Hogy a vessző a friss lélegzetvétel idejére meg-megálló beszéd pillanatnyi szükséges szünetének a jele; a pont a gondolat befejezésekor a hang alászállásáé; a gondolatjel a beszéd közben futtában észbeötlő, a beszéd folyama közé ékelődő gondolaté; idézetekben annak a jele, hogy az idézett szöveg csak kivonatos része valamely szövegnek; vagy pedig félbeszakított mondatot, elhallgatott gondolatot jelez; vagy hogy mondanivalónkat valami meglepő fordulattal fejezzük be. Az ilyen gondolatjelet pótolja a sokat sejtető három pont is ... Mintegy sejtetve, hogy az író jónak látott valamit elhallgatni. A fölkiáltó jel az öröme, sóhajé, amegbotránkoztatásé, az indulaté; a kérdőjel a kíváncsiságé, kérdező hangsúllyal. A kettőspont alkalmazása mintegy figyelmeztetés, hogy — vigyázz! — még jön valami; a pontosvessző azt jelenti, hogy a mondat ugyan kerek, a szavak

befejezték hivatásukat, de hátra van még valami, ami hozzátartozik a mondat teljességéhez. Ez az írásjel egyike a legjelentőségteljesebbeknek. Például, ha nagyobb mondatkapcsolatot alkotó mondatokat akarunk felosztani. Tudományos könyvekben különösen fontos szerepe van.

Állandóan tanította — szóban és írásban —, hogy az írásjeleket az olvasás értelmessége és néma ritmikája érdekében, az élő beszéd és az arc kifejezésének helyettesítésére feltétlenül helyesen kell alkalmaznunk; elmaradásuk vagy tudatos elhagyásuk esetén az olvasás alkalmával kínosan botladozunk a szövegen keresztül, amikor az olvasás valószínű talányhüvelyezéssé válik.

Megesett, hogy az utcán találkozott valakivel, akinek korrektúráján munkaközben csetlett-botlott a sok szedési vagy nyelvészeti hiba miatt. Megállította, megfogta kabátját, vagy beledugta ujját mellényének gomblyukába s úgy tartotta, hogy el ne menekülhessen. Azután valósággal elárasztotta szóval, magyarázattal, hogy miért kell az értelmes szedőnek szedés közben vigyázni munkájára. Szegény ember, alig bírta kivárni, míg eleresztette kabátját, hogy szökhessen. Elképzeltetni, hogyha az illető más alkalommal meglátta Nóvák Lászlót az utcán, sietett elkerülni, nehogy megint áldozatul essék. Pedig jót akart.

Hát még a betű esztétikájáról mennyit tudott mondani! Ha csak a gondos interpunkció adhatja meg a nyomtatásnak az *élőszó* természetes hatását, mely mint belső hangsúly, mint rejtett hanghatás a *néma* olvasással is együttjár: a betű szépsége, formatisztasága hozzájárul az olvasás kellemességéhez. A betűk egymáshoz való viszonya, a megfelelő mérték és arány adja meg a betűk szépségét és azok

olvashatóságát. A nyomtatásnak semmiképpen sem szabad akadályozni a megértést. Sőt: azt elő kell segítenie a löncködő nyomtatási mód és az ultramodern betűk finálása szemet szúr és gátolja, dőcögössé teszi az olvasást. Tanítása szerint egy furcsarajzú kérdőjel, a verzális ö-betű hasába elhelyezett ékezet, egy nyurga verzális I-betű fölött hanyattfekvő vessző, egy túlkövérré rajzolt O-betű mellett álló — ugyanazon betűcsaládba való — keszeg E-betű mellett bosszankodva megyünk el s az olvasást sem kívánjuk. Mert minden csúnya, minden furcsa azonnal bántja a szemet, míg ellenben az egyenletes betűfajta sima olvasást tesz lehetővé, amikor a szem nem fárad el.

Mennyi szépet mondott a betűfajok karakteréről! Hányszor hangoztatta — arra tanítva —, hogy a betűfajtanak az írásmű tartalmával való *hangulati* egybekomponálásra kell mindig törekedni. Ez a könyvnyomtatás esztétikájának magasabbrendű feladata. A könyvnyomtató művészi tevékenységére tulajdonképpen ezen a téren nyílik alkalom. Tudniillik a betűfajta gondos kiválasztása elősegíti a folyamatos olvasást, ami a szedés precizitásával és a sorok egyenletes elhelyezésével csak fokozódik.

*

Együtt ültünk a Grafikai Szemle szerkesztőbizottságában is. Egy-egy ülésen sok minden szóba került. A nyomdászok — ha összejönnek — mindig dolgoznak. Egyiknek is, másiknak is volt valami eszméje, javaslata; Nóvák László mindegyiket meghallgatta, mosolygott; miközben megvakargatta kis szakállát, mindenkinek bólogatott, mindenkinek igazat adott, azután elkezdte boncolni a dolgot: az illetők

saját szavait használva, megvilágította előlről, hátulról, szétszedte, összerakta és — anélkül, hogy bárkit is megbántott volna — egész mást hozott ki a vitából, mint amit az illetők elterveztek. És tette ezt oly halkán, szerényen, hogy — a proponálok maguk is mosolyogtak rajta, hogy így lépre mentek.

Egy alkalommal — szintén a különböző betűtípusokról volt szó — párhuzamba hozta — összehasonlításként — a betűfajtákat a különféle borokkal. Hogy milyen hatása van az emberre az egyiknek és milyen a másíknak. (Nóvák László bornemissza volt. De azért emlékszem arra az időre, amikor ő sem vetette meg a szeszélyes italokat.) A homoki karcos mellett — például — el lehet diskurálni, kártyázni, politizálni, sőt még vendégeskedni is. Egy másik fajta bortól az ember komollyá válik és csak okos mondásra törekszik (hogy sikerül-e, az más lapra tartozik) ; a somlói bornak az a tulajdonsága, hogy hadvezéri tehetséget érez az ember magában; az érmellékitől jókedvre kerekedik s nótázni kezd; a villányi világfájdalmas gondolatokat ébreszt az emberben; az egritől vagy gyöngyösitől garázda, kötekedő lesz, mint egy igazi cikra; a szekszárditól szerelmi vágyak gerjedeznek az emberben; az alföldi homoki borok politizálásra csábítják az embert; csak a tokaji, a hegyaljai tartja a rekordot, mint a borok legnemesebbike: aki ezt issza, szíve és esze helyén marad, ha lábai nem is bírják ...

Így vagyunk a betűfajtákkal is. Évszázadok folyamán sok szép betűt hoztak a piacra; hoztak sok szemétrevalót is. Mindegyiknek akadt gazdája, ha rövid időre is, mert hiszen voltak olyanok, akiket a „modern” irány elbódított

és a csúfat is szépnek találták kendőzött formájában. Ezek a betűfajok végeredményben mind más-más hatást váltottak ki és más-más célnak álltak szolgálatában.

Állandó és örökérvényű megbecsültetésre csak a klaszszikus római korra emlékeztető mediaevalis és a francia vagy angol vágású antikva betűfaj tett szert. Komoly, tudományos munkák részére ez az új írásfaj való: az olvasó szívesen olvassa, mert olvasás közben nem fárad el a szeme.

Hát, persze, volt vita előadása nyomán. Nóvák csak mosolygott, bólogatott, mindenkinek igazat adott — de azért a saját elgondolását követte.

*

Egyszer, nagyon régen, valahová vidékre művezetőt kerestek. Elhatároztam, hogy megpályázom. Megírtam az ajánlatot; elmondtam benne, hogy ki, mi vagyok; azt is megírtam, hogy külföldön is jártam stb. Azután odaadtam az ajánlatot a velem szemközt ülő Nóvák kollégámnak, hogy olvassa el, mit szól hozzá? Elolvasta, azután megállapította, hogy az írásmű nem jó. Miért? Hát azért, mert azt írom benne, hogy „külföldön is szereztem tapasztalatokat”. Ezt ki kell javítani illetéenképpen: „külföldön is *volt alkalmam* tapasztalatokat szerezni”. Mi itt a különbség? Hát az, hogy akceptálás esetén, ha a főnök rá talál jönni, hogy azok a külföldi tapasztalatok nem is olyan bokrosak, nem élhet szemrehányással, hogy félre lett vezetve, mert az ajánlatban sehol sincs szó *szerezett* tapasztalatokról, hanem csak arról, hogy *alkalma volt* — a külföldön — tapasztalatok szerzésére. A stílusnak erre a körmönfont körülírására is felfigyelt!

Egy sivar, bormentes napon — persze még a régi jó időben — arról beszélgettünk, hogy jó volna megnősülni, azután a hozományból valahol, alkalmas vidéki városban — mu-tyiban — nyomdát „csinálni”. Igen: csinálni. Mert az ember, Nóvák László szerint, a nyomdát nem alapítja, nem állítja, hanem — csinálja. Mint ahogy minden butaságot csinálni szokás.

De hol legyen az a nyomda megcsinálva? Spekuláltunk. Nóvák László végre kívágta, hogy Ráckeven. — Miért éppen Ráckeven? — Mert ott jó és olcsó bor terem. — Mi köze a nyomdának a borterméshez? — Mi? Az, hogyha nem lesz a nyomdában munka, olcsó szórakozáshoz lehet jutni... Ezek ugyan nagyon ingatag kilátások nyomdacsináláshoz, de Nóvák László nem hagyta magát. Elkezdte magyarázni, hogyan kell a nyomdát berendezni. A gépészeti berendezést egy használt Boston-gépben és egy kézisajtóban állapította meg. Okát is adta. A Boston-gépen elő lehet állítani az apróságokat: névjegyet, particédulát stb., más úgyszemint, a kézisajtót meg el lehet idővel adni szőlőprés gyanánt. Végrehajtó úgyszemint teszi rá a kezét... Azután meg: egykor apáink is csak így kicsiben, kézisajtóval kezdték...

Persze a nyomdacsinálásból nem lett semmi, akárcsak a művezetői kondícióból.

*

Késő éjjelig dolgoztunk nap-nap után a Lexikonnál. Az esedékes kötetnek újévre meg kellett jelennie. Még karácsony másodnapján is dolgoztunk éjfélig. Dupla különóra mellett! A szomszédos Ügyvédi Kamara kávéházából hozatuk be a nyomdába a vacsorát. — Egy hatalmas rostélyos

30 krajcár volt; egy tál borjúpörkölt 20 krajcár; a bor literje 25 krajcár; korsó sör (pilzeni!) 13 krajcár. Jól bevacsorázunk, jól esett rá az itóka is. Munka már nem volt sok hátra, még csak az utánnézők. Közben lehetett hát, hébe-hóba, a pohár fenekére nézni. Jókedvűen mentünk éjfélkor haza. Nóvák László is igen hangos és humorizáló kedvében volt már. A Kálmán-utcában az egyik ház előtt állt egy konflis. Nóvák odamegy a kocsi elé fogott lóhoz, eléje áll, megsimogatja, felemeli fejét s a legkomolyabb formában szól:

— Na, te ló, tudod-e, mi az a lexikon?

A lovacska, mintha válaszolni akart volna a kérdésre, fejét fel és le bólogatta.

— Tudod? Tudod a fenét. Ha tudnád, most nem állnál itt a hideg éjszakában, hanem beálltai volna korrektornak és most velünk jönnél a kávéházba ...

— Ne bolondozzon az úr — szólta le a bakról mogorván a kocsis. — Ha ez a dög meghallja a „kávéház” szót, rögtön megindul... Azután nem bírok vele.

*

Novák László is ember volt. Vele is sok minden megtörtént, Láttam őt teljes jókedvében; láttam őt a korrektori asztalnál, könyveitől körülvéve, amikor se nem látott, se nem hallott, csak a munkájának élt; láttam őt pajtáskodni; láttam az előadói emelvényen mint előadót, mint tanítót és láttam mint szerkesztőt, mint nyomdászt, mint embert: mindig és mindenütt a szakmáját szerető, szerény, csupa-szív ember volt. *Nyomdász*, aki szerette szakmáját és ezt a szakmaszeretetet igyekezett beleplántálni minden Gutenberg-

ivadék lelkébe, hogy a magyar könyvnyomtatás jövődjé olyan legyen, melyben mindenki ne csak megélhetési lehetőségét, de örömet is találjon.

*

Aki a kerepesi-temetőben járt, bizonyára nem kerülte el figyelmét a Jókai-emlékmű körirata: „Ami bennem lélek, veletek megy; ott fogok köztetek lenni mindig. Megtalálsz virágaid között, mikor elhervadnak; megtalálsz a falevélben, mikor lehull; meghallasz az esti harangszóban, mikor elenyészik, s mikor megemlékezel rólam, mindig arccal szemközt fogok veled állni.”

Talán nem csalódom, ha azt mondom, hogy Nóvák László szelleme is itt maradt közöttünk; ha a magyar nyomdaipar minden tényezője, mindenki, akinek módja és alkalma van ezért a szép mesterségért valamit tenni; ha mindenki, aki szívéen viseli a magyar nyomdaipar és művelőinek sorsát: azzal a szeretettel, azzal a fanatikus hittel áll a magyar nyelv és a könyvnyomtatás szolgálatába, mint Nóvák László tette életének egész folyamata alatt, az meg fogja találni Nóvák László szellemét mindenkor és mindenhol, amikor segítségre lesz szüksége; mert ahogy én Nóvák Lászlót ismertem, ő arra is képes, hogy ezután is arccal forduljon azok felé, akik a nyomdászatért élnek és dolgoznak.

Áldott legyen emlékezete!

WANKO VILMOS 1886—1936

Egy nyomdászifjú elindul

Megható és szép olasz nemzeti szokás, hogy amikor egy gyülekezetben méltatják valamelyik nagy halott érdemeit, vagy pedig egyéb alkalomból megemlékeznek róla, mintegy képletes névsorolvasás során a terem visszhangzik a lelkes felkiáltástól:

— Présente!

Igen, présente! Wanko Vilmos még ma is jelen van közöttünk, szelleme megtölti lelkünket. Írásait hálásan őrzi meg az utókor a halhatatlanság részére. Nincs is a magyar nyomdászati szakmai művelődésnek még egy olyan rövid, de tüneményes pályafutású, immár történelmi alakja, aki annyi és oly becses értéket hagyott volna az utána következő nyomdásznezvedékre, mint Wanko Vilmos. Valóban *pályafutás* volt az élete. Mintha érezte volna, hogy nem lesz hosszú az élete és még annyi elvégzendő munka van hátra! Sietni, futni kell! Többet dolgozni, mint másnak, akire hosszabb élet vár és jobban ráér. Wanko nem ért rá. Aránylag fiatalon, ötvenéves korában tett pontot a kérlelhetetlen kasszás az ő termékeny és értékes élete után.

Wanko Besztercebányán született 1886-ban. Egy kis nyomda is volt ott, a Machold-féle, odaszereződött nyomdásztanulónak. Amint később maga mondta el, a nyomdában főképpen búcsús-énekesfüzeteket, tót imakönyveket, zsoltárokat és más templomi énekeket nyomtattak 70—80 éves régi, kopott fraktúrbetűkből, annak is úgynevezett schwabacher-válójából. Ma már legfeljebb ha címbetűnek használják németnyelvű lap nyomdájában. A környékbeli tótok annyira megszokták ezt a kopott, alig olvasható betűt, hogy el sem fogadták, ha új öntésű betűvel nyomtattak. Tót atyánkfiai tudvalevően roppantul ragaszkodnak a hagyományokhoz, különösen vallási kérdésekben és a kegyszerekben. De azért készült a Machold-nyomdában egy kis hetilap és egy kevés kereskedelmi munka is.

Wanko már ifjú korában is betegeskedett. Ez szabadidejében is szobához kötötte. Mit csinál ilyenkor egy törekvő nyomdászifjú? Otthon üldögél, olvasgat, irogat, rajzolgat. Ezt cselekedte Wanko is. Új perspektívák nyíltak meg ezzel előtte. Szűk lett neki Besztercebánya. Tizennyolcéves korában, 1904-ben odahagyta szülővárosát és Győrbe ment. Csakhamar munkát kapott a Pannónia-nyomdában. Alig dolgozott ott néhány hetet, máris belevetette magát a szakmafejlesztő mozgalomba. A Szakkör győri csoportjának tagjai levelezőnek és pénztárosnak választották meg. Ez volt *első* adminisztrációs működése a nyomdászközösség érdekében.

Egy nyomdászifjú elindult...

Wanko agitáció ja nyomán a Szakkör győri csoportja annyira felvirágzott, hogy a budapesti központ érdeklődését csakhamar fölkellette maga iránt. Kár ilyen ifjút *egyetlen vidéki városban* hagyni, amikor *az egész ország* szakma-

fejlesztő mozgalma nagy hasznát veheti. Levél ment Győrbe, jöjjön a fővárosba dolgozni. A Márkus-nyomdában kapott munkát, onnan pedig a Fried és Krakauer-nyomdába került akcicens-szedőnek. Tehát már a fővárosban van a szakmai továbbképző mozgalmas élet kellős közepében! Volt egy kis tanműhely is a szaktanfolyamok keretében. Wanko hozzálátott a tanuláshoz. Nála szorgalmasabb hallgatója alig volt a tanfolyamnak. Nem kellett több egy-két évnél és a vidéki ifjú feltűnt nemcsak a szaktanfolyamok vezetőinek, hanem a Szakkör elnökségének is.

Egy nyomdászifjú célhoz érkezik

Úgy is mondják: *arrival*, pestiesen: *beérkezik*. De mi maradjunk meg a magyar *célhoz érkezik* mellett.

1908-ban Czákó Elemér dr. megszervezte a Nyomdászati Tanműhelyt. Ehhez a szaküzletek szerszámok és gépek kölcsönbeadásával járultak hozzá, de a szakköri tanműhely gépei és eszközei is odakerültek. Már másutt is szó volt arról, hogy a Nyomdászati Tanműhely alig néhány évi fennállása után megszűnt, de a Szakkör hiába kérte, nem kapott vissza semmit a nehezen összegyűjtött anyagból. Wanko ennek a Tanműhelynek is lelkes hallgatója, majd oktatója volt; ebbe olvadt bele a szakköri tanfolyam is. Számos tipográfusművészünk került ki ebből az intézetből, amely kedvezőbb körülmények esetén nyomdászati főiskolánkká fejlődött volna. Wanko Vilmosra is jó hatással volt az a két-három esztendő, melyet a Tanműhelyben tanulva töltött el. Rajztudása, tervezési, szedésvázlatozási képessége telje-

sen művészi fokra emelkedett. Ezzel együtt kritikai érzéke is annyira kifejlődött, hogy a Szakkör szakbizottságának előadója lett és ebben a minőségben nagy befolyása volt a pályázati döntésekre. Olyan hozzáértéssel felépített szakavatott jelentéseket és szakvéleményeket készített, hogy azok díszére váltak volna akármelyik régi mesterszedőnknek is.

1910 elején Wankot megválasztották a Szakkör titkárává. Mint nyomdásznyelven mondják, ekkor feküdt csak igazán bele a szervezési munkába. Wanko nemcsak a fővárosi szaktanfolyamokat szervezte meg újra, hanem a vidék számos nyomdavárosában is szervezett szaktanfolyamokat, nyomtatványkiállításokkal egybekötött szakelőadásokat és ezzel szoros szakfejlesztő kapcsolatokat teremtett a főváros és a vidék között. Nyitra, Kassa, Kolozsvár, Szeged, Szekszárd, Arad stb. városokban rendezett nyomtatványkiállításokat és szakelőadásokat. 1913-ban Temesvárott, majd egy évvel később Nagyváradon nyílt 12-hetes szaktanfolyam Wanko tervei alapján, 1914 nyarán pedig megállapodást kötött a győri, kassai, soproni, miskolci, debreceni, marosvásárhelyi és a pécsi állami szakiskolákkal is hasonló tanfolyamok rendezésére, de a közben kitört világháború minden szép szakkulturális tervnek a temetőjévé lett.

1911 elején válságba jutott a Tanay József szerkesztette Grafikai Szemle, amelyet a Pesti Részvény-nyomdában nyomtattak. Minden szakember tudja, hogy az a nyomdavállalat, amelyik akár szakfolyóirat, akár egyéb szakirodalmi munka kiadását vállalja, egyúttal anyagi áldozatokat is vállal. A Részvény-nyomda ezt az áldozatot készséggel vállalta, ámde a Szakkör szervezete olyan változásokon ment át, hogy a szakfolyóiratot — létének biztosítása végett — más alapokra

kellett fektetni. A szerkesztésben is változás történt. Tanay és a társszerkesztője, Nóvák László lemondott szerkesztői tisztségéről és ezzel a lap el is került a Pesti Részvény-nyomdából. A Szakkör vezetősége Wanko Vilmost bízta meg a szerkesztéssel, aki már eddig is ellátta a szaklapot mellékletekkel. A Szakkör elnöke akkor Pollák Simon volt, a Világosság-nyomda igazgatója. Így természetes, hogy a Világosság-nyomda vállalta a szaklap készítésével együttjáró áldozatokat is.

A Világosság-nyomda vezető mesterszedője akkor Kún Kornél volt, egyúttal a Szakkör alelnöke. Wanko ismételen jó kezekbe került, mert Kún Kornél nemcsak a nyomdának, hanem bátran mondhatni, az egész ország vezető mesterszedője volt, aki mindig szeretettel igazította útba a kezdő szerkesztőt a szaklap beosztásának, tipografizálásának kezdeti nehézségein; a mellékletek megválasztásában, szedésmegoldásában a tapasztaltabb és idősebb testvér előzeteskedésével támogatta. A magasröptű sas szárnyai alatt magával vitte föl a sasfiókat, míg megtanul egyedül a magasba repülni. És Wanko megtanult hamarosan. Sokszor olyan szédületes magasságba repült, hogy nem tudtuk gyarló szemünkkel követni sem. Sok szemrehányást is kapott emiatt, de ő mosolyogva felelt mindegyikre . . .

Ámde Wanko nemcsak kitűnő szervezőnek, szedéstervezőnek és mesterszedőnek bizonyult, hanem meglepően tudta hallgatói agyába átplántálni az ő tudását, kezükbe varázsolni a maga kézügyességét, amikor szaktanfolyamelőadói teendőikkel megbízták. A szakirányú tanonciskolának tanára ie volt. Rövid egy-két év alatt pedig az írás mesterségét is úgy elsajátította, hogy élvezettel olvasták szak- és vitacik-

keit. Mert vita az mindig volt stíluskutató munkája nyomán. Szedéspéldáit mindenkor tanulságos szakcikkekben magyarázta és világította meg. A magyar nyomdászat történetében alig van rá példa, hogy grafikusművészet, pedagógiai érzék, gyakorlati műhelyi munka, szóban és írásban való kiváló képesség annyira egyesüljön *egy személyben*, amint ezt Wankóéban láttuk.

Egy nyomdászifjú célhoz érkezett.

A tanítványból Mester lesz

1911 januártól Wanko vette át a Grafikai Szemle szerkesztését, de a lapnak technikai beosztását néhány hónapon át még Kún végezte. Wanko azután is szívesen fogadta Kun tanácsait a szakfolyóirat technikai összeállítását illetően. Wanko erről a kollegiális támogatásról később is hálásan emlékezett meg. 1911 év tavaszán belépett a Világosság-nyomdába és már teljesen egyedül végezte a lap technikai beosztását. A szaklap szellemi részének és a szedésmelléletek megszervezésében a Szakkör szaktanácsa is segítségére volt a kitűnő üzleti érzékkel bíró ifjú szerkesztőnek, aki az összekötetései révén egész sereg hirdetést is szerzett.

Így készült a lap zökkenésmentesen 1914 júliusáig. 1914. év júniusában a főváros nyomdai munkásainak túlnyomó nagy része éppen a kőbányai Régi Sörházban ülte meg a szokásos János-ünnepélyt. Csapongott a jókedv, szólt a zene, folyt a barátságos terefere, amikor hirtelen fölcsengett az első telefonberregés és utána a többi is, mindaddig, amíg valamennyi lapszedőt, rotációgépmestert és tömöntőt össze

nem verbuválták: „Gyorsan be a nyomdába! Különkiadás készül. Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörökösét.” Mintha hirtelen országos gyász borult volna a lelkekre, a zene elhallgatott, a jókedv elszállt, a terepere elcsitult. Ahogyan Petőfi megírta: végét vetek a zenének... és csöndben hazamenének.

A júliusi Grafikai Szemlét még expediálták, az augusztusi számot is csaknem kiszedték. Ott állt a szedés árván, elhagyottan, hogy talán levelek hullása idején újból szükség lesz rá, de többször rügyeztek és lehullottak a levelek, míg végül — a szedést elosztották. A nyomdai munka csaknem teljesen megszűnt és hogy ne kerüljön senki az utcára, kollegiális megállapodás létesült: inkább mindenki félhetet dolgozzék, semhogy a munkások fele munkanélkülivé váljék. De a háborús évek folyamán a bevonulások révén mindinkább kiegészült a munkahét: négy-, öt-, végül ismét hatnapos lett.

Ámde Wanko nem találta helyét a nyomdában. Beteges is volt, szívesen vette hát meghívását a Főnökegyesületbe tisztviselőnek. Abban a házban volt a Pester Lloyd szerkesztősége is. Jó térképrajzolóra volt szüksége a lapnak. Csak természetes, hogy Wankót bízták meg a mindennapos háborús térkép megrajzolásával. Kitűnő betűvetése itt pompásan érvényesült. Nappal a Főnökegyesületben, éjjel otthon az íróasztal mellett dolgozott. De azután ennek is vége lett. Kitört a béke. Ismét nagy a munkanélküliség a nyomdaiiparban, mindamelllett tapogatózó lépések a szakkulturális munka fölélesztésére. Itt is, ott is kezdetleges szaktanfolyamok. Először a Grafikus Művezetők, majd a Nyomdászegyesület rendez szakelőadásokat.

A szakirodalom is kezd kibontakozni. Viták a Typographiában a Szakkör feltámasztása és a Grafikai Szemle újból való megjelenése érdekében, amiben Wanko is élénk részt vesz. Mialatt a vita folyt, Biró Miklós nyomdatulajdonos Wankóval tárgyalásokat kezdett szakfolyóirat megindítása ügyében. 1920 elején meg is jelenik a Magyar Grafika Wanko Vilmos felelős szerkesztésében. Főmunkatársa Kun Mihály, ugyancsak neves mesterszedő lett. Ott csinálták a Biró-nyomdában együttesen az új szakfolyóiratot. Milyen szerényen indult és néhány esztendő múltán micsoda világhírű szakfolyóirattá fejlődött! Erről azonban fölösleges sokat beszélni, hiszen a Szakkönyvtár polcain fekvő folyóirat egyes számai rendkívül tanulságos összehasonlításokra nyújtanak alkalmat. Megkezdődött Wanko és Kun Mihály stíluskeresése, külföldi szedés módok tanulmányozása, amire módot adott a sok szakfolyóirat-cserepéldány külföldről, sőt a tengerentúlról is.

Már a Magyar Grafika első számainak világgá bocsátása után megindultak a támadások a Magyar Grafika túlságosan merész, a támadók szerint szabados szedésstílusa ellen. Wanko válaszolt is ezekre a támadásokra, néha higgadtan, nyugodtan, néha azonban, ha nagyon kihozták a sodrából, keményebben is. Ilyen első visszavágása után jelent meg a Typographia 1920 karácsonyi számában Kun Kornélnak egy cikke a szakmafejlesztésről. Ebben ezt írja Wankóról: Ugyanaz a Wanko, aki — ó, milyen is a sors iróniája! — a Grafikai Szemle részére készült munkáimat — szokatlanságuknál fogva — sokszor fejcsóválva bírálta, érzékenykedik, pedig tudnia kellene, hogy *minden újtónak ez a sorsa*. Minden irány, ha életképes,

többé-kevésbé érvényesül, azonban mihelyt a gyakorlatban nagy nehézségek vagy akadályok merülnek fel, rövidéletű és magától megszűnik. Gáncsoskodással semilyen célt nem érünk el. Minden új iránynak megvan a maga ideje.

A két utolsó mondatot a Mester volt tanítványa védelmében írta le, bár előbb kissé megfricskázta a „fejcsóválás” miatt.

De támadták a Magyar Grafikát később is, amikor pedig már a Glóbus-nyomdában készült, ahova Bíró Miklós magával vitte a lapot is. Különösen a nyomdatulajdonosok kifogásolták ebben a sok hajlított és ritkított soros szedés-példákat. Azt mondták: időtrabló munkák, amelyeket nem lehet a gyakorlatba átültetni, mert nem fizetik meg és így tovább. Ezeknek az érveknek a szószólója volt a Grafikus Művezetők Egyesülete kiadásában megjelent Magyar Nyomdászat is, amelyet akkoriban Janovits Ferenc szerkesztett és a Világosság-nyomda nyomtatott. A lap 1923-ban folytatásos cikkben támadta Wanko Vilmost és Kun Mihályt, azt írván, hogy túllöttek a célon, ők persze nem maradtak adósak és egész sereg külföldi szakvéleménnyel igazolták álláspontjukat. Wanko Vilmos a Magyar Grafika 1923-ik évi novemberi számában felelt Janovitsnak. Nemcsak szóval, hanem szedés-példákkal is gyönyörű bizonyítékát adták művészi képességeiknek. Akkor hárman voltak a Magyar Grafika művészi vezetői: Kun Mihály, Tábor János grafikus-művész és Wanko Vilmos. Gondos Ignác egy cikket küldött Amerikából a Magyar Grafikának és ebben ismertette az amerikai szakkörök kedvező véleményét a magyar szedés-filusról. Mert hiszen a szakfolyóirat oda is járt. Gondos

Ignác cikke keretében művészi játékot produkált ez a három mester a Magyar Grafika 1924. évi július-augusztusi számában. Kun is, Tábor is, Wanko is egész sor amerikai hirdetést és cégjegyet mutatott be egyrészt eredeti amerikai megoldásban, másrészt az ő egyéni elgondolásuk és terveik alapján. Ennél művészebb, szebb és lélekemelőbb tipográfiai összehasonlításban nyomdásznak még nem volt része. Nyomdászifjainknak rendkívül ajánlható ennek az igaz művészi tipográfusjátéknak a tanulmányozása.

A Magyar Grafika műhelye a Glóbus-nyomda első emeletén akkor már valóságos gyakorlati tanműhelye volt sok ifjú nyomdásznak, akiknek nagy része később vezető állásba is került. Jó tanítómestereik voltak: Kun Mihály és Wanko Vilmos. Közben persze a szaktanfolyamokon is oktattak. Wanko a betűvetést és a tipográfiai vázlatkészítést tanította. A lap később Bíró Miklós rózsautcai saját nyomdájában készült, ahova Wanko is követte.

Új környezet, új, úgynevezett „lehiggadt” stílus jellemezte ezután a Magyar Grafika mellékleteit. A nemes bor forrása befejeződött, zamatos lett és gyöngyöző aszú volt azután már minden vázlata, terve, szedéspéldája. A konstruktív és a blickfangos, az úgynevezett Bauhaus- és elementáris stílust a nyugodt, tárgyias szedésirányzat váltotta fel, a betűöntödei ólomanyag tetszetős feldolgozása, itt-ott egy kisebb művészi rajzzal kombinálva. Ezt a tipográfiai nyugtalanságtól mentes iskolát járták a rózsautcai Bíró-nyomda mester-szedő-tanítványai, akik közül jelenleg kettő is: Harsányi Dezső és Horváth Ferenc az egyesületi szaktanfolyamok oktatói. Mesterüknek, Wanko Vilmosnak nagyobb dicsőségre. Beigazolódtott, amit Kun Kornél mondott: „Minden

új iránynak megvan a maga ideje.” A stílusok és irányok változnak, akárcsak a divat, csupán a művészet örök. És Wanko életműve örök, mert művészlélek alkotása.

Külföldi siker

A németországi szakfejlesztő egyesület, a *Bildungsverband der Deutschen Buchdrucker* szakfolyóirata, a *Typographische Mitteilungen* 1923-ban nemzetközi pályázatot hirdetett a lap egyik számának és mellékleteinek tervezésére. Csaknem valamennyi európai országból és pedig Ausztriából, Belgiumból, Cseh-Szlovákiából, Dániából, Finnországból, Hollandiából, Jugoszláviából és Norvégiából érkeztek be pályázatok, valamint Magyarországból is. Két első díjat tűztek ki. Az egyiket H. Weisbecker (Offenbach am Main) nyerte el, a másik első díjat pedig Wanko Vilmos. A bírálóbizottság bővebben kiadott jelentéséből hadd álljon itt a következő részlet:

Semmivel sem kisebb értékű a Magyarországi *Wanko Vilmos* kollégának (Budapest) szintén első díjjal kitüntetett briliáns teljesítménye. Ha a bírálók e pályaművet a speciális német ízlés nézőpontjából talán némiképp idegenszerűnek látták is, mindazonáltal teljes elismeréssel hódolt annak *a művészi készségnek*, amellyel Wanko szaktárs a boríték- és a melléklet részlet kivitelét szerencsés kézzel megoldotta. Az alkotásnak azt az átszellemültségét, amely Wanko és H. Weisbecker szaktársaink munkálataiból felénk sugárzik, alig lehet elég magasan értékelni. Minden legkisebb részletükben

beigazolják, hogy azok öntudatos könyvnyomtatónak ihletett elgondolásai.

A továbbiakban a bírálati szakvélemény, ugyanakkor, ami- kor itthon támadták az ő szedésstílusát, így folytatta:

Mesterien uralja a térsíkot *Wanko Vilmos* budapesti kollégánk. Csak úgy duzzad a merőleges, vízszintes, ferde és körvonalú formák gazdagságától. Szinte kísértésbe jő az ember, elmerülni a „szabadirány” szellemébe. A hajlított és ferde szedés, tarkítva egy-egy szöges szedéssel, vagy éppen négyszögű formával, mintegy újra megeleveníti azt a szedésmodot, melyről hovatovább azt hittük, hogy túlhaladott. Ámde az a mód, mellyel Wanko ezeket megoldja, már nem az a bizonyos „szabadirány”, még kevésbé a hétköznapi és unalmas görbe szedésmod. Wanko alkotásai reklámszerűek. A színhatás áll itt előtérben és *eleven, nyüzsgő élet sugárzik belőle*. Azonkívül a legkülönfélébb betűanyag talál méltó megoldást. Fedőlapjain a „T. M.” számára (kettő is ván ilyen, egyik szebb a másiknál) a berlini Berthold A.-G. „Block”-ját alkalmazza a drezdai Schriftguss A.-G. „Ohio-Kraft” betűivel és a vignettával együtt. *ötletdús elgondolás, színgazdagság* s a szövegrészek egyszerű csoportosítása a csúcspontig fokozzák a kitűnő reklámhatást. A szövegoldal megoldásában is van újszerűség, sajnos, ez nem a legsikerültebb. A Didot-antikva alkalmazása helyütt nem éppen szerencsés, Ohio itt talán inkább megállaná helyét. Mindazonáltal Wanko hivatott kezének a simításai nyomában remélhető, hogy ez a magyar füzet megérdemelt, megértő fogadtatásra talál még azok körében is, akik egyébként

irtóznak a hajlított és ferde szedésiránytól. A mellékletrészt a *tipográfiai ötletesség olyan gazdagsága jellemzi, mely valóban ritkítja párját*. Egyszerű díszítőmunkák síkbeli és színhatásai valósággal megkapóak. Még a szignetteket is pompásan válogatja össze a „T. M.” részére tiszta betű- és díszítőanyagból. A magyar füzet kapcsán egyébként Wankónak alkalma lesz majd egyet-mást elmondani nekünk az ő érdekes alkotó irányáról. A Typographische Mitteilungen magyar száma 1924-ben meg is jelent magyar és német nyelven. A Glóbus-nyomdában készült és Európaszerte nagy feltűnést keltett. A Szakönyvtárban megtalálható.

Itthoni balsiker

1928 őszén Wanko saját kiadásában megjelentette a tizenégy év óta szünetelt Grafikai Szemlét. Egy évfolyamot készített a szakfolyóiratból a Világosság-nyomda, azután, mint-hogy a folyóiratot a kollégák nem támogatták úgy, mint ő azt minden szépért lelkesedő elméjében elképzelte, a lap megszűnt. A lapban közölt szedésmelléletek a gyakorlatban való könnyű megoldásuk és mégis művészi szépségük miatt tetszettek. Legtöbbje az ő irányításában dolgozó szaktanfolyami hallgatók munkáiból kerültek ki. Szinte versenyre kelt a szerkesztő-kiadó az akkor már magas színvonalon álló magyar Grafikával. A szakírók, valamint a szervezet erkölcsi támogatása sem hiányzott. Ámde minden hiába. A kis fölvevő területű csonka ország nyomdaipara nem bírt el két szakfolyóirattal. A szakkultúráért aggódó könyvnyom-

tatók féltették is a virágzó szakirodalmat ettől a versengéstől. Vagy az egyiknek, vagy a másik folyóiratnak bele kell buknia, avagy mind a kettőnek. Az utóbbi eset következett be: előbb Wanko lapja, néhány év múlva a Magyar Grafika szűnt meg. A szakirodalmat olvasó amúgy is kicsiny, de törekvő táborot nem szabad kétfelé osztani. Ezt már a húszas évek elején tapasztalhattuk, amikor a Grafikus Művezetők kiadta Magyar Nyomdászat maradt alul a Magyar Grafikával folytatott egyenlőtlen harcban.

Nagy előtanulmányt igénylő nagyszabású tervet dolgozott ki Wanko 1929-ben egy szakkulturális egyesület életre hívása érdekében, ha már a régi Szakkört nem lehetett feltámasztani. Ezt a tervezetet egész terjedelmében ismertette a maga szaklapjában. Ennél alaposabb munka ezen a téren alig látott még napvilágot. Ha majd egyszer időszerű lesz az ilyen egyesület megalapítása, Wankónak ezt a kitűnő tervezetét bármikor hasznára fordíthatja a fölfelé törekvő nyomdásznemzedék.

Egyéb szakirodalmi tevékenység

Az első világháború kellős közepében, mikor már a szakmai továbbképzés megdermedt, sem szakfolyóirat, sem szakelőadás nem volt, Wanko úgy látta, hogy a nyomtatványok színvonala rohamosan csökken. Volt tanítványai és sokan mások, akik nem vonultak be, tanácstalanul álltak a sok szedéstechnikai kérdéssel szemben. Ezek szaktanácsok kérésével fordultak hozzá. Ez arra indította Wankót, hogy hatalmas szedéspéldaanyag közreadásával tanulságos cikket

írjon a Nyomdász-Évkönyv és Útikalauz 1917-iki évfolyamába. Ebben a cikkben a hirdetésektől kezdve a körleveleken és más kereskedelmi nyomtatványokon, falragaszokon végig, még a szignetteket sem hagyva ki, valamennyi szedéságot érintő rendkívül tartalmas szaktanulmányt nyújtott a nyomdászközösségnek. Látszott, hogy az éveken át visszafojtott tudásenergia és közlési vágy robbant ki ebben a rendkívül szép és hasznos munkájában.

Ezután, hacsak beteg nem volt, ami — sajnos — gyakran előfordult, szorgalmasan írogatta szakcikkeit az Évkönyvbe, mindannyiszor nagyszerű példákkal világítva meg írásait. 1933-ban statisztikai adatokkal támogatott 24 oldalas tanulmányt írt az önszegélyezésről. Az 1935-iki Évkönyv-cikke Novitzky N. László és Lerner Dezső emlékének szolt. Utolsó cikke az Évkönyvben 1936-ban jelent meg a tanonckérdésről. Írt még az erdélyi nyomdászok évkönyvébe is. Légió a Typographiában megjelent szakoktatási, nyomdásztársadalmi és pályázatbíró cikkeinek száma. Minden írásművét ritka alaposág jellemzi.

Az 1933-ik évben a magyar szakirodalomban egyedülálló művet, a Grafikai Almanachot szerkesztette még. A könyv Biró Miklós kiadásában jelent meg.

Derűs epizódok

A Magyar Grafika egyik «számában hirdetés jelent meg, amely így fejeződik be: „Megtalálható a Kisfaludy-utca 52. III. em. 9. szám alatt.” A lapnak rosszmájú munkatársa emiatt nyomban „fel is húzta” Wankót.

— Kedves szerkesztőm — mondta —, elmentem a Kisfaludy-utca 52. III. 9. szám *alá*. De a III. emelet 9 *alatt* a találok meg a szaküzletet, ott meg az I. emelet 9 volt. II. emelet 9 volt. Megpróbáltam, hátha a II. emelet 9 *alatt*. Nem nyugodtam, lementem az I. emelet 9 *alá*, hát a földszint 9-et találtam. Végül a földszint 9 *alatt* fás- és szenespincéje volt a lakóknak.

Wanko jót nevetett és a vállára ütött a fránya munkatársnak:

— Maga javíthatatlan csavaros eszű korrektor! Hogyan írjam hát? írjon róla talán egy kis apróságot a korrektorok rovatába.

Az apróság annak idején *meg* is jelent. Ilyenképpen: Címzésekben az *alatt* (unter) németes. így írjuk helyesen: Váci-utca 30. számú *házban* és nem *alatt*. Vagy: Kisfaludy-utca 52. III. emelet 9-es számú lakásban; avagy: Andrásy-út 60/a II. emeleten és nem a II. emelet *alatt*, mert ott az I. emelet van! De írhatjuk egyszerűen csak így: Kisfaludy-utca 52. III. 9.

Egyszer Wanko egyik tisztelője megvárta a szerkesztőt és együtt mentek haza. Wanko akkor a Szvetenay-utcában lakott, a tisztelő a Nefelejts-utcában.

— Hazakísérem Wanko szaktársamat, *úgyis arra lakom* én is.

És mentek együtt végig a Körúton és az Üllői-úton át Wanko lakásáig. A kísérő szaktárs alacsony, köpcös ember volt, Wanko kollégánk pedig — hisz tudjuk — magas, nyúlánk, sovány.

Wanko a gólyalábával nehezen tudott lépést tartani a rövidlábú kísérővel.

— Maga olyan szaporákat lép a kis lábával, hogy egészen kifulladászt. Nézze, az emberek hogyan bámulnak bennünket.

A járókelők valóban megálltak és mosolyogva nézték a nem éppen mindennapi tipográfiai „kontrasztot”. Másnap Wanko egy újsággal a kezében megoldotta a rejtélyt:

— Tudja, miért bámultak meg bennünket olyan mosolyogva az emberek? A mozi reklámok egy humoros filmet hirdettek és azt írták a lapokban, hogy a két főszereplő, Zoro és Huru dán mozi sztárok Budapestre jönnek. Egész biztosan azt hitték, hogy mi ketten vagyunk a Zoro és a Huru.

Nagy művészi plakátok hirdették a fővárosi hirdetőoszlopokon a Bécsi vásárt. Wanko mint vérbeli tipográfus minden falragaszt szemügyre vett és szakmai szempontból bírálta és latolgatta a legművészebb falragaszt is. Egyszerre észreveszi, hogy a „vásár” szó úgy van külön rányomtatva egy négyszögletes cédulára és odaragasztva a „Bécsi” szó után.

— No, nézzük csak meg — mondta —, hogy mit szedtek oda eredetileg!

Éppen esett az eső és csapkodta a plakátot. A gumizás engedett és meglepetésére a „mise” szó volt alatta. Tehát a Bécsben készült magyarnyelvű falragaszon *Bécsi vásár* helyett „Bécsi mise” volt olvasható.

Wanko ezekután azt is megállapította, hogy a magyar nyelvvel hadilábon álló plakátot író megnézte a szótárt: *Wiener* = Bécsi, *Messe* = mise; vásár, vásárfia. A mi bécsi sógorunk az első szót, a *misét* írta oda a „vásár” helyett. Itt Budapesten a vásár magyar képviselője észrevette a

hibát és enyvezett cédulával, amelyen *vásár* volt, átragasztotta a „mise” szót.

Megpróbáltatások — tisztviselői állás

Az Almanach elkészülte után munkanélküliség következett. Igen, bármilyen hihetetlenül is hangzik: Wanko Vilmos állástalan lett. A magyar nyomdaiparnak, sajnos, nem volt szüksége Wanko Vilmosra. Később kapott ugyan korrektor-revizori állást, de természete nem bírta ezt a munkát, ı

Egészségi állapota sem javult. Minthogy sehol nem volt szükség mesterszedőre, szívesen fogadta az Egyesület részéről neki felajánlott kiegészítő-tisztviselői állást 1933-ban. Ebben az állásban a kiváló adminisztrátornak igen jó alkalma volt a gyakorlatban is behatóan foglalkozni az Egyesület adminisztrációs reformjával. Amikor az egyesületi ügyvitel a mázsás könyvek és lajstromok vezetésétől áttért a kartotékrendszerre, az 1934-ben megválasztott Wankónak ebben a munkában is rendkívül nagy hasznát vették.

Epilógus

Wanko mindig a nyomdászközösségért dolgozott, amíg csak régi betegsége el nem hatalmasodott rajta. Ágynak dőlt. Akkor is fizikai fájdalmánál nagyobb volt lelki meg-
rázódhatása, hogy le kellett mondania egyidőre a közö-
ség szolgálatáról. Szomorú, hogy ez az „egyidőre” immár
örökidőre szólt. Beutalták a budakeszi Erzsébet-szanató-

riumba, sajnos, meg sem gyógyult többé, hanem hosszú szenvedés után 1936 november 12-én eltávozott az élők sorából. Ami benne mulandó volt, tanítványainak, munkatársainak, tisztelőinek és a nyomdai munkásság nagy tömegének részvételével átadták az enyészetnek, tanításai, bölcs szelleme és élete műve azonban örökké élni fog a szakmáját szerető magasrátörő magyar könyvnyomtatók lelkében.

A nyomdai munkások kegyelete szép márványemléket emelt sírhantjára. A sírköavatás 1942 május 3-án, egy esős vasárnap délelőttjén volt. Az avatóbeszédet legszorosabb munkatársa és legjobb barátja, Kun Mihály mondta el. Ha csak tanítványainak a fele jelenik meg a sírköavatáson, akkor is sokan lettek volna, de ezek közül csak kevesen voltak ott — a leghűségesebbek.

Ez nem akar szemrehányás lenni. Sőt ellenkezően: csak buzdítás és serkentés a jövőre nézve. Ne felejtsük el jótevőinket, szakmai életünk nagyjait. Ápoljuk emléküket és szeressük azokat, akiknek annyit köszönhetünk. Hisz ezek olyan kevesen vannak...

Novák Lászlóról szóló megemlékezés Venkovits Károly, míg Wanko Vilmos méltatása Haragos Sándor írása. E könyv kiadásáért felelős
Székely Artúr II. Kiss János könyvnyomdája Budapest.